

GEORGE WILL

VOEGWOORD NA VRAAGWOORD

DE SITUATIE IN ZEEUWS-VLAANDEREN

Abstract

There are remarkable differences between the dialects of Flanders and Zeeland in the choice of the complementiser following a Wh-word. Tapes with spontaneous dialects of 39 villages in Zeeuws-Vlaanderen demonstrate that the dialects in the latter are linked syntactically to the dialects of Flanders. Furthermore, surveys appear to be efficient media to question less standard syntactic phenomena, but supplementary research seems necessary to minimize the influence of coincidences.

Inleiding

Na het vraagwoord in een afhankelijke zin is er bij de keuze van het expletieve aanvullende voegwoord een opvallend verschil tussen de dialecten in Nederland en die in Vlaanderen. In de Nederlandse dialecten gebruikt men als aanvulling vooral *of*; alhoewel *dat* ook voorkomt. In Vlaanderen daarentegen wordt *of* niet aangetroffen, maar kiest men consequent voor *dat* (zie ANS 1997: 319; De Rooij 1965: 89; D'hanens 2005: 76 e.v.).

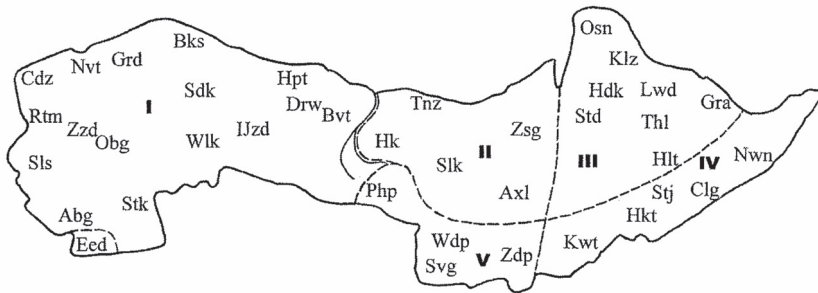
Deze syntactische variabele heb ik bij mijn onderzoek naar zuidelijke syntagma's in de dialecten van Zeeuws-Vlaanderen (Will, 2004a) wel bestudeerd maar niet besproken. De vergelijking van mijn onderzoeksresultaten met die van de SAND (2005) biedt de mogelijkheid overeenkomsten en/of verschillen te constateren tussen de situatie in de dialecten in Zeeuws-Vlaanderen in de 60'er jaren van de vorige en die aan het begin van deze eeuw; daarnaast kunnen eventuele verschillen als gevolg van de aard van het geanalyseerde materiaal (spontaan dialectmateriaal versus resultaten die met behulp van een enquête verkregen zijn) en die tussen twee min of meer gelijktijdig afgenomen vergelijkbare enquêtes aan de orde gesteld worden.

Doel en methode van onderzoek

Het doel van het hier beschreven onderzoek was na te gaan of, en zo ja in welke subregio('s) in de dialecten van Zeeuws-Vlaanderen na een vraagwoord de noordelijke of de zuidelijke variant van het aanvullende voegwoord wordt gebruikt. Heel concreet luidde de onderzoeksvraag: komt er een aanvullend voegwoord voor in zinnen als *Ze wisten niet wat of/dat ze zouden doen?* (resp. noordelijke en zuidelijke variant). Zo ja, is dat dan *of* of *dat*?

Als uitgangspunt voor het onderzoek heb ik gekozen voor het authentieke spontane dialectmateriaal dat aangetroffen wordt op geluidsbanden die, in de meeste gevallen tussen 1960 en 1970, opgenomen zijn onder supervisie van het Seminarie voor Vlaamse Dialectologie aan de Rijksuniversiteit te Gent en het P.J. Meertens Instituut in Amsterdam. Kaart 1 geeft de positie van de plaatsen aan die in het onderzoek betrokken zijn. De regioaanduiding is gebaseerd op Taeldeman (1979):⁽¹⁾

- I. *West-Zeeuws-Vlaanderen*
- II. *Land van Axel*
- III. *Land van Hulst*
- IV. *Oostelijke grensstreek*
- V. *Centrale grensstreek*

kaart 1: Plaatsen en subregio's in Zeeuws-Vlaanderen

Op de kaart met onderzoeksresultaten geeft de grootte van de gebruikte cirkels het aantal realisaties van de onderzochte variabele aan dat op de geluidsband van een bepaalde plaats aangetroffen is. Het witte segment in de cirkel indiceert in hoeveel procent van de gevallen daarvan de noordelijke variant *of* voorkomt;

⁽¹⁾ Zie voor een nadere toelichting van de gebruikte afkortingen Will (2005 (te verschijnen) of 2004b: 197).

zwart wijst op het voorkomen van *dat*. Bij de analyse van de dialectbanden blijkt dat in een aantal plaatsen (ook) geen aanvulling van het voegwoord voorkomt. Omdat deze variant geen doel van mijn onderzoek is, heb ik deze niet verwerkt in de zwart/wit-inkleuring van de cirkels. Een gestippelde lijn rond het symbool dat voor de desbetreffende plaats gebruikt is, maakt evenwel duidelijk dat deze standaardtalige variant daar wel aangetroffen is.

Om na te gaan of deze, niet in alle plaatsen even courante constructie in Zeeuws-Vlaanderen toch mogelijk is, heb ik in 2003 in vier plaatsen een aanvullende enquête gehouden: in Nieuwvliet (West-Zeeuws-Vlaanderen), Terneuzen (Land van Axel), Kloosterzande (Land van Hulst) en Koewacht (Oostelijke grensstreek). Bij het opstellen van deze enquête heb ik de vragenlijst als uitgangspunt genomen die in het kader van het SAND-onderzoek voor deze regio opgesteld is. Wat de procedure betreft, is voor de interviews de Vlaamse SAND-procedure gevolgd.⁽²⁾ Omdat de enquête slechts indicatief is en de resultaten ervan in kwantitatief opzicht niet te vergelijken zijn met de onderzoeksresultaten van de dialectbanden, heb ik ze niet op de kaarten ingetekend.

Resultaten

De resultaten van de analyse van het spontane dialectmateriaal zijn weergegeven in de bijlage bij dit artikel. Daarin is voor de volledigheid naast de dialectische varianten ook de aangetroffen standaardvariant zonder aanvullend voegwoord opgenomen.

De analyse van de dialectbanden maakt duidelijk dat in geheel Zeeuws-Vlaanderen door de dialectsprekers in de jaren 60 van de vorige eeuw in bijna alle gevallen gekozen werd voor de zuidelijke variant met *dat* als aanvulling van het vraagwoord (zie kaart 2).

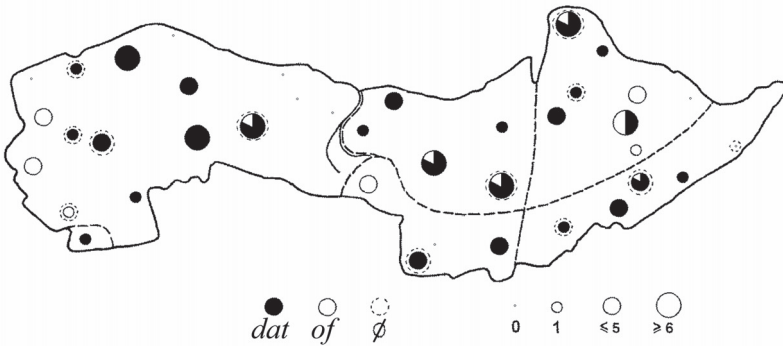
Voorbeelden daarvan zijn:⁽³⁾

- *Mao(r) waor (d)at (d)ie (h)ier liggen, da(t) weet ik nie(t) (h)oor.* (Groede (1): 65)

⁽²⁾ Zie Will (2004a: 22) voor de beschrijving van de bij deze enquête gevolgde procedure.

⁽³⁾ Achter de plaatsnaam staan de subregio en de positie van de genoteerde zin op de band met dialect van de desbetreffende plaats vermeld.

- *(I)k weet nie(t) (h)oe (d)at (d)a(t) was (h)oor, mao(r) ...* (Axel (2): 315)
- *Mao(r) nau, nau wil ik wel i(n)s weten, (h)oe (d)at (d)at eigelek kan, wien (d)at (d)a(t) nau eigelek vas(t)stelt wa(t) da(t) (i)k moe(t) betaolen.* (Ossenisse (3): 507)
- *Weet-e-gei wao(r)veurn da(t) k-ik kommen?* (Zuiddorpe (4): 234)
- *Ik weet oek nie(t), (i)k weet oek nie(t) waor (d)at (d)at a(a)n lig(t).* (Sas van Gent (5): 87)

kaart 2: Expletief voegwoord na vraagwoord in afhankelijke vraag

Het beeld dat de aanvullende enquête oplevert is wat gevarieerder. De vertaalzin *Ik weet niet wat dat eigenlijk is* levert in Nieuwvliet, Terneuzen en Koewacht (conform het beeld dat de analyse van de banden oplevert) *dat* als aanvullend voegwoord op, terwijl daarentegen in Kloosterzande rigoureus voor *of* gekozen wordt. De beoordelingszin *Nee, die wist niet waar of hij dat moest doen* levert een nog wat noordelijker beeld op: in Terneuzen wordt gekozen voor de aanvulling *of dat*.⁽⁴⁾

Vergelijking verschillende onderzoeken

Uit het hierboven beschreven onderzoek van het spontane dialect in 39 plaatsen in Zeeuws-Vlaanderen blijkt dat in de 60'er jaren van de vorige eeuw in de

⁽⁴⁾ Dit *of dat* komt in Vlaanderen nergens voor (SAND, commentaar: 14).

meeste plaatsten na een vraagwoord bijna steeds *dat* als aanvullend voegwoord gebruikt wordt. Zeeuws-Vlaanderen vertoont bij deze syntactische variabele hetzelfde dialectlandschap als West- en Oost-Vlaanderen.

Dit beeld correspondeert met dat van de SAND (kaart 1.3.1.5), met dien verstande dat daar voor Hulst *dat* geregistreerd wordt, terwijl op de dialectbanden *of* voorkomt. Bij de door mij in 2003 gehouden enquête komt het noordelijke *of* en *of dat* in twee van de vier plaatsen voor, nl. in Terneuzen en Kloosterzande. Voor Terneuzen is dat m.i. niet vreemd, gelet op het grote aantal noorderlingen dat daar in de tweede helft van de twintigste eeuw is komen wonen.

Gelet op het feit dat op de banden met dialect uit de 60'er jaren van de vorige eeuw toch al in 12 plaatsen alleen of ten dele *of* voorkomt, had verwacht kunnen worden dat in de recent afgenomen enquêtes de noordelijke vorm *of* vaker zou voorkomen dan de beide enquêtes aangeven. Bij dit syntagma is er dus betrekkelijk weinig dialectverandering te constateren. Dit is m.i. niet zo vreemd daar in een aantal regio's in Nederland in regionaal informeel taalgebruik naast *of* ook *dat* als aanvullend voegwoord voor kan komen (SAND 2005, kaart 1.3.1.5; ANS 1997: 319).

De enquêtes die beide aan het begin van dit millennium in Zeeuws-Vlaanderen zijn afgenomen (SAND in 2001/2002 en Will in 2003) zijn wat opzet betreft goed met elkaar te vergelijken. Ze bieden de mogelijkheid na te gaan of bij deze manier van informatie verkrijgen het toeval een grote rol speelt: het aantal geïnterviewden (en het aantal onderzochte plaatselijke dialecten) is immers gering, waardoor er wellicht per plaats een incorrect beeld kan ontstaan, met als gevolg dat het beeld van de regio waarvoor het desbetreffende dialect representatief is, niet klopt met de werkelijkheid. Uit het onderzoek van Rooze-Stouthamer (2005: 156) blijkt dat dit een reëel risico is: de SAND baseert zijn kaarten voor Zuid-Beveland op de informatie van een stadsdialectsprekende Goesenaar; zijn dialect is echter niet representatief voor de dialectsprekers in de landelijke gebieden van deze regio.

Het viel me op dat er zich tijdens het afnemen van een enquête met meerdere dialectsprekers tegelijk soms groepsprocessen afspeelden die van invloed kunnen zijn op het gerapporteerde dialectgebruik. Twee ervan wil ik hier vermelden. Tijdens een gesprek met drie dialectsprekers bleek al snel dat twee van hen de opvatting van de derde overnamen. Ik ben ervan overtuigd dat de sociale status van de derde, tegen wie in het dagelijkse leven werd opgekeken, van invloed

is geweest op de resultaten van de enquête. In een ander gesprek liepen naar aanleiding van meningsverschillen over de gegeven antwoorden (m.i. terecht) de emoties dusdanig op dat een van de geïnterviewden de ander toebeet: *Mens, wat zit je nou toch te raaskallen!* Deze uitval belette de gesprekspartner overigens niet haar afwijkende opvattingen te blijven verkondigen.

De resultaten van beide enquêtes laten over het algemeen een redelijk overeenkomstig beeld zien, zij het dat de mijne voor het Land van Axel en het Land van Hulst wat Zeeuwer (noordelijker) zijn dan die van de SAND. Voor West-Zeeuws-Vlaanderen zijn de kaartbeelden identiek. Over de grensstreken valt in dit verband niets te zeggen, omdat de SAND daar geen interview heeft gehouden. Gelet op de overeenkomstige opzet van de beide enquêtes en het feit dat ze slechts met 1 à 2 jaar tijdsverschil zijn afgenomen, kan ik de verschillen ertussen alleen maar verklaren door toeval: welke informanten maakten ‘toevallig’ deel uit van het groepje te interviewen dialectsprekers. Wellicht zijn de hier geconstateerde verschillen een voorbeeld van de valkuil die inherent is aan deze wijze van onderzoek.

Conclusies

Uit het bovenstaande kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

1. De dialecten in Zeeuws-Vlaanderen blijken de laatste 40 jaar bij het gebruik van een expletief voegwoord na het vraagwoord in de afhankelijke zin hun oorspronkelijk Vlaamse karakter redelijk goed te hebben behouden.
2. De mondelinge enquête blijkt een redelijk betrouwbaar middel om ook syntactische informatie in te winnen.
3. Om de factor toeval bij deze enquêtes zo veel mogelijk uit te sluiten verdient het aanbeveling de mazen van het meetnet zo klein mogelijk te houden om te voorkomen dat informanten wier dialect niet representatief is voor een grotere regio, toch als zodanig worden beschouwd.
4. Ter verkrijging van een correct beeld van een regio zal niet alleen de interpretatie van de enquêteresultaten van de naburige regio's, maar ook ander voorradig onderzoeksmateriaal een rol moeten spelen. Nader onderzoek zoals door de samenstellers van de SAND voor en na de interviews verricht is (SAND, commentaar: 7), lijkt in ieder geval noodzakelijk.

Bibliografie

ANS

19972, = *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Onder redactie van Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M.C. van den Toorn. Groningen / Deurne.

D'HANENS, KRISTOF

2005, *Convergentie of divergentie? Een sociolinguïstische studie van het gebruik van informeel Nederlands aan weerszijden van de rijksgrens tussen westelijk Zeeuws-Vlaanderen en het noorden van Meetjesland*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent.

ROOIJ, J. DE

1965, *Als – of – dat. Enkele conjuncties in het ABN, dialect en Fries*. Assen.

ROOZE-STOUTHAMER, C.

2005, 'Zeeuwse pronomina in de negentiende en twintigste eeuw'. *Zeeland* 14.

SAND

2005, = *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten*, deel I, Sjef Barbiers, Hans Bennis, Gunther De Vogelaer, Magda Devos en Margreet van der Ham. Amsterdam.

TAELDEMAN, J.

1979, 'Op fonologische verkenning in Zeeuws-Vlaanderen'. In: *Taal en Tongval* 31, 143-193.

WILL, G.

2004a, *Zeeuws of Vlaams? (Morfo-)syntactische verschijnselen in de dialecten van Zeeuws-Vlaanderen*. Oosterhout.

WILL, G.

2004b, 'Zeggen k-ik da(t) zô? Reduplicatie van het subjectspronomen in Zeeuws-Vlaanderen'. In: *Taal en Tongval* 56, 187-211.

WILL, G.

2005, 'Of en als in comparatief. De situatie in Zeeuws-Vlaanderen'. In *Taal en Tongval* 57 (te verschijnen).

Bijlage

Tabel 1: Expletief voegwoord na onderschikkend vraagwoord

Plaats	na vraagwoord		
	<i>dat</i>	<i>of</i>	Ø
Aardenburg	-	1	3
Axel	6	1	4
Biervliet	-	-	-
Breskens	-	-	-
Cadzand	-	-	-
Clinge	1	-	-
Driewegen	-	-	-
Eede	1	-	-
Graauw	-	-	-
Groede	6	-	-
Heikant	3	-	-
Hengstdijk	1	-	1
Hoek	1	-	-
Hoofdplaat	-	-	-
Hulst	-	1	-
Kloosterzande	1	-	-
Koewacht	1	-	2
Lamswaarde	-	5	-
Nieuw-Namen	-	-	1
Nieuwvliet	1	-	2
Oostburg	3	-	1
Ossensisse	5	1	1
Philippine	-	3	-
Retranchement	-	2	-

Sas van Gent	4	-	3
Schoondijke	4	-	-
Sint Jansteen	4	1	1
Sint Kruis	1	-	-
Sluis	-	2	-
Sluiskil	11	1	-
Stoppeldijk	3	-	-
Terhole	3	3	-
Terneuzen	4	-	-
Waterlandkerkje	6	-	-
Westdorpe	-	-	-
IJzendijke	5	1	1
Zaamslag	1	-	-
Zuiddorpe	4	-	-
Zuidzande	1	-	1